

Ιδού ο νυμφίος έρχεται

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Ο Νικόλαος Γύζης, ύστερα από μία σειρά έργα εσωτερικής κρίσεως και πάλης με τον εαυτό του, καταλαμβάνεται από έναν εναγώνιο εσωτερικό προβληματισμό, τον βασανίζουν μεταφυσικές σκέψεις, έννοιες άναρχες και άπειρες, όπως η έννοια του Θεού! Η γέννησις, η ζωή, ο θάνατος, και μετά;

«Συνέλαβα δε και μίαν μεγαλοπρεπεστάτην ιδέαν, την οποίαν ίσως εκτελέσω εφέτος. Είναι αυτή θρησκευτική...» (1)

Είναι η περίοδος, που ο καλλιτέχνης μέσα στο λίκνο της δόξας του αρχίζει να δοκιμάζεται από την ματαιοδοξία της ζωής. Τα ρήματα του Θεανθρώπου Ιησού αντιλαλούν μέσα από τους κραδασμούς της πίστεως. Είναι η ώρα που πρέπει να πραγματώσει τον ουράνιο ανασασμό που νιώθει μέσα του, να τον εκδηλώσει με χρώμα και φως, αυτό που εδώ και χρόνια μάχεται να το εκφράσει. Είναι η στιγμή πλέον που αισθάνεται τον εαυτό του ικανό και άξιο να πραγματώσει το μεγαλοπρεπές όραμά του.

Οι πρώτες απόπειρες

Ήδη η ιδέα έχει ωριμάσει μέσα του. Δεν του μένει πλέον παρά να δοκιμάσει να την συλλάβει με τα ζωγραφικά του μάτια, και να την εκτελέσει με τον χρωστήρα του. Όμως ο φτερωτός του Πήγασος, που τον συνεπαίρνει στον αιθέρα, έρχεται τόσο ξαφνικά και απρόσμενα, γι' αυτό βρίσκεται σε εγρήγορση. Θα προετοιμάσει τα σύνεργα της τέχνης του, όπως θα γράψει σε επιστολή του από το Μόναχο στις 24

Σεπτεμβρίου 1894. «...Αφ' ότου είμεθα εδώ, η εργασία μου ήτο ελάχιστη και εν τούτοις πολύ μεγάλη. Ελπίζω ότι τον συνάδελφό μου (Άγγελον) Γαβριήλ τον επινόησα καλά, αυτό αποδεικνύεται τουλάχιστον από ένα εκ των τελευταίων μου σκίτσων. Και ο παράδεισος (Ιδού ο Νυμφίος Έρχεται) ήλθε πλησιέστερα και εύχομαι να έχω τα δυνάμεις αυτά τα δυό έργα να τα εκτελέσω...» (2).

Το πνεύμα του ανήσυχο, ζωηρό, τρομάζει μπροστά στο ύψος της Θείας Αποκάλυψης, που επιθυμεί να ενσαρκώσει η αδάμαστη έμπνευσή του, προσπαθεί -μέσα από αλλεπάλληλες μελέτες πάνω σε διάφορα υλικά- να εκφραστεί, να συλλάβει το ιδεατό, πιάνει μαύρα χαρτιά, τα γράφει, τα σχεδιάζει με άσπρη κιμωλία, με παστέλ, με υδατοχρώματα, και άλλοτε με ελαιοχρώματα επάνω σε κομμάτια υφάσματος, χρησιμοποιεί φωτογραφικές ζελατίνες, τις σχεδιάζει με σινική μελάνη, το ένα σκίτσο διαδέχεται το άλλο, αγωνίζεται, μάχεται να αιχμαλωτίσει το όραμά του, να οργανώσει, να μορφοποιήσει το Ανέκφραστο, το Άρρητο, το Άχρονο, το Απερίγραπτο, το Άχωρο και το Άκτιστο.

Στην αρχή δοκιμάζει σε μαύρα χαρτιά και με άσπρη κιμωλία σε οριζόντια διάταξη, εικονίζει την έλευση του Κυρίου, σε ένθρονη στάση, να δεσπόζει πάνω από τον χορό των αγγέλων. Είναι σχεδιασμένος με γρήγορες γραμμές, ενώ πίσω του διαγράφονται ακατανόητες παραστάσεις, το σύνολο αναπτύσσεται σαν ουράνιο νεφέλωμα, που ανοίγει για να περάσει ο Μέγας Κριτής.

Σ ένα άλλο σκίτσο του εικονίζεται η Θεία Δίκη, το τίμημα για τους αμαρτωλούς, η κάθοδος στα καταχθόνια του Άδη. Στην μέση περίπου της παράστασης, στο άκρο της φωτεινής χοάνης, διακρίνεται σχηματικά ο αρνητής της Θείας Βουλής, ο σατανάς: «...και το τάγμα του εωσφόρου γκρεμιζόμενον από τον ουρανόν...» (3).

Ο Γύζης νιώθει τρόπο και δέος μπροστά στο όραμά του, αντιλαμβάνεται την αδυναμία του να εκτελέσει τέτοιου ύψους θεολογική σύνθεση, γι' αυτό καταφεύγει στην βοήθεια και στην γνώση των παλιών δασκάλων της βυζαντινής τέχνης. Ενθυμείται το συγγραφικό έργο του Διονυσίου εκ Φουρνά (της Ευρυτανίας των Αγράφων).

Πρέπει τα κείμενα που αναφέρονται στην παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας του Χριστού να τον συντάραξαν τόσο, που αισθανόταν την καλλιτεχνική του δύναμη να αλληλοσυγκρούεται μεταξύ της θείας ενόρασης και της γήινης αδυναμίας του να εικονίσει το Άϋλο και Ανεικόνιστο, το Άπειρο και Αχώριστο, να το εκφράσει με τα φθαρτά υλικά της τέχνης του.

Η ώρα της έμπνευσης

Δέος εξαιτίας της πίστεώς του και ευαγγελική έμπνευση τον κατέχει, όταν

εισέρχεται στο επίπεδό της εκστατικής του δημιουργίας: «...Ἦρχισα να ζωγραφίζω την εκ του Ουρανού φωνήν, έχω και την κόλασιν εις τον νουν μου...». Η επιθυμία του είναι ιερή, η τέχνη μακρά, ο σκοπός θεϊκός, και η εκτέλεση δύσκολη, γι' αυτό ο Γύζης δοκιμάζει διάφορες ύλες και λύσεις. Χρησιμοποιεί χρώματα σε διαφόρους τόνους.

Μέσα στα πολυάριθμα σκίτσα του ο καλλιτέχνης, μέσα στον οίστρο της φαντασίας του, απελευθερώνεται από κάθε εξάρτηση από την προηγούμενη εργασία του, χάνεται σε μία υπερκόσμια οπτασία, που δεν είχε προηγούμενο στο ζωγραφικό του έργο. Το θέμα εκτυλίσσεται σε μία ενόρασή του σε σφαίρα με πύρινο χρώμα που περιβάλλεται από κιτρινωπές ανταύγειες σε αεικίνητη διάθεση. Κανένα άλλο σχήμα δεν διακρίνεται.

Μία ακατανόητη παρουσία, μια καθαρά ανεικονική μορφή, μια φοβερή οπτασία, «εκ του ουρανού φωνή», σε εκστατική χρωματογραφία διαγράφεται, σε μία δεύτερη παραλλαγή της σύλληψης του θέματος, η σφαίρα αποκτά ατμοσφαιρικές αποχρώσεις, γίνεται ασπρογάλαζη, σαν το χρώμα των γαλαξιακών συμπλεγμάτων. Αρχίζουν να διαμορφώνονται παραστατικά τα πρώτα σχήματα. Η συγκριτικά πελώρια και αιθέρια μορφή του Αρχαγγέλου προηγείται για να αναγγείλει την έλευση του Θεανθρώπου: «μετά ταύτα είδον άλλον άγγελον καταβαίνοντα εκ του Ουρανού, έχοντα εξουσίαν μεγάλην, και η γη εφωτίσθη εκ της δόξης αυτού...» (4). Στις πλευρές των αναρίθμητων σκαλιών, με γρήγορες ελεύθερες, λευκές και γαλάζιες πινελιές, υποδηλώνει τα αναρίθμητα τάγματα των αγγέλων να γονυπετούν δεξιά και αριστερά και πιο πάνω, έξω από την σφαίρα, πάλι λευκογάλαζες πινελιές υπαινίσσουν την παρουσία δυό αγγέλων, οι οποίοι στον τελευταίο του πίνακα που δημιουργεί απελευθερώνονται συνθετικά.

Σε μία άλλη παραλλαγή των αναζητήσεών του, ο Γύζης τολμά να πειραματιστεί σε έντονα θερμά και ψυχρά χρώματα, διατηρώντας την πρωταρχική σύνθεση και οργάνωση. Το κυρίαρχο χρώμα είναι η ώχρα σε διαφόρους τόνους, ο Αρχάγγελος τώρα είναι περισσότερο σχηματοποιημένος και υψώνεται σαν Άγγελος της Αποκάλυψης.

Αναζητήσεις

Σ' ένα άλλο καταγραφικό του σκίτσο, δείγμα των αλλεπάλληλων αναζητήσεών του για την εικόνιση της Θείας Έλευσης, ο Γύζης επανέρχεται πάλι σε πρωταρχικούς του πειραματισμούς. Επάνω σε μαύρο φόντο απλώνει την φαντασία του, ο Νυμφίος- Κριτής προβάλλει μέσα σε πύρινο κόκκινο δίσκο, που λειτουργεί σαν σημείο της αιώνιας ενέργειας και της ζωής και ταυτοχρόνως λειτουργεί ως ανατέλλων ήλιος, που στο πρωινό του φως διαλύει τα σκοτάδια της νύχτας. Η θέση που επιλέχθηκε είναι τόσο λειτουργική, που προσδίδει σ' όλη την σύνθεση

ένταση, κίνηση και θάμβος.

Το αιθέριο σώμα του Νυμφίου, σε μία εντελώς αφηρημένη απεικόνιση, κυριαρχεί και μαγνητίζει το βλέμμα του θεατή ακριβώς στο κέντρο της σύνθεσης. Το όλο σύνολο πλημμυρίζεται με πλούσιες ανταύγειες από σκουρόχρωμες και ανοιχτόχρωμες ώχρες, πορφυρά φώτα αιωρούνται κυκλικά, ενώ γαλάζιες και μπλε πινελιές σμίγουν σ' αυτό το επουράνιο σκηνικό, που το στεφανώνουν από κάτω έντονες λευκές καθαρόχρωμες πινελιές .

Σ αυτή την πνευματική του αναζήτηση για την ιδανικότερη απεικόνιση της «Θείας Έλευσης», αλλά και την επιθυμία του να αποδώσει την καθαρά δογματική εμφάνιση του Νυμφίου, ο Γύζης διανύει έναν ζωγραφικό Γολγοθά. Σκίτσα μισοτελειωμένα παρελαύνουν κάτω από τα ανήσυχα μάτια του. Τα χέρια του δοκιμάζουν να αποδώσουν τις αναφορές και τις επιδιώξεις του. Η ύλη, ανυπάκουη, αρνείται να συμμορφωθεί στα κελεύσματα του ζωγράφου. Είναι δύσκολο στον μελετητή να ιεραρχήσει τις σκέψεις του και τους προβληματισμούς από τους οποίους δοκιμάστηκε ο καλλιτέχνης για την ενσάρκωση της ενορατικής σύλληψης αυτού του ιδεατού κόσμου του.

Αυτό που είναι βέβαιο, μέσα στον οίστρο της έμπνευσής του, είναι ότι δοκιμάζει τις πιο ιδεαλιστικές εκφάνσεις της τέχνης του, τις πιο τολμηρές αφαιρέσεις, γίνεται ένας αφηρημένος ιμπρεσιονιστής ζωγράφος, όπου το αλληγορικό και το ιδεαλιστικό σαν σε συγχορδία αλληλοσυμπληρώνονται και εναρμονίζονται σε απίθανα ζωγραφικά σύνολα. Σ' αυτήν την προσπάθειά του ο Γύζης διαφαίνεται ότι ήταν προορισμένος να δημιουργήσει μεγάλα ζωγραφικά έργα, όμως λόγοι άλλοι τον οδηγούν σε άλλες επιλογές.

Πρόταση αγάπης

Σε μία άλλη αναζήτησή του, πειραματίζεται επάνω σε μαύρο χαρτί και παστέλ χρώματα. Η σκηνή της έλευσης του Νυμφίου μετεωρίζεται στο υψηλότερο σημείο της σύνθεσης. Μέσα σ' ένα φωτεινότατο κύκλο, που μόλις και μετά δυσκολίας ανιχνεύονται οι σκιές ενός Υπέρτατου Όντος, που είναι και το κέντρο της σύνθεσης, φλέγεται σαν ήλιος. Κύματα φωτεινά ξεκινούν από αυτό το σημείο και διαδοχικά ανοίγονται προς την περιφέρεια, ενώ μικρές λευκές πινελιές στεφανώνουν τον Μεγάλο Κριτή. Είναι τα ουράνια όντα που λάμπουν μέσα στο φως της Αναγέννησης. Κάτω από τα πόδια του Ερχόμενου, μια πλειάδα αγγέλων στέκεται δεξιά και αριστερά του ιερού βήματος του Νυμφίου.

Τα θερμά χρώματα διαδέχονται τα ψυχρά. Μπλε χρώματα πλαισιώνουν με κάθετες βαριές πινελιές τις δύο πλευρές του θρόνου, σαν συστοιχίες ουράνιων σωμάτων. Έξω από τον κύκλο, δεξιά και αριστερά, δύο μεγάλες άσπρες κουκίδες θυμίζουν

τους δύο πτερωτούς αρχαγγέλους. Η όλη σύνθεση περικλείεται σ' ένα ορθογώνιο, και κάτω από αυτό έχει χαραχθεί ένα δεύτερο παραλληλόγραμμα σχήμα, που είναι η συνέχεια του πρώτου. Μέσα σ' ένα κυκλικό τόξο, που η κορφή του τέμνει την κοινή πλευρά των δύο γεωμετρικών σχημάτων, έχουν σημειωθεί ακανόνιστες και απροσδιόριστες μορφές.

Στην γιγαντιαία σύνθεσή του, φαίνεται ότι ο Γύζης έχει αποκρυσταλλώσει τις μεταφυσικές του ανησυχίες, όμως και αυτή φαίνεται δεν ολοκληρώθηκε (5), γιατί λείπει το κατώτερο τμήμα, που θα παρουσίαζε την πτώση του Εωσφόρου, όπως φαίνεται σε μία σειρά από σχέδιά του. Αυτό εξάλλου διαφαίνεται και από το σωζόμενο τελευταίο σημείωμα των επιστολών του, στο οποίο έχει γράψει με κόκκινο μελάνι : «...μεταξύ των εκατοντάδων σχεδίων, μικρών και μεγάλων, μέχρι κολάσεως και παραδείσου, έζησα ονειρεύομενος...»(6). Είναι βέβαιο ότι για την ολοκλήρωση αυτής της ιδέας, ο καλλιτέχνης είχε εντρυφήσει αρκετά στα κείμενα της Αγίας Γραφής και είχε ανατρέξει σε αρκετές κατατοπιστικές πηγές. Οπωσδήποτε, η βασική έννοια που κυριάρχησε στο όραμά του ήταν η περικοπή του κατά Ματθαίου Ευαγγελίου (Κεφ. 25, στιχ. 31-32): «...Όταν δε έλθει ο Υιός του Ανθρώπου εν τη Δόξη Αυτού, και πάντες οι άγιοι άγγελοι μετ' αυτού, τότε καθήσει επί θρόνου Δόξης Αυτού, και συναχθήσεται έμπροσθεν Αυτού πάντα τα έθνη...». Ταυτοχρόνως, το κατεξοχήν κείμενο στο οποίο στηρίχθηκε ήταν η περιγραφή που δίδεται στην Ερμηνεία των Ζωγράφων (7), όπου ιστορείται η Δευτέρα Παρουσία του Χριστού.

Αυτό το τελευταίο του έργο, που ο ίδιος ενστικτωδώς καταθέτει στην ανθρωπότητα, είναι μία έκκληση ειρήνης και πρόταση αγάπης, εκμυστήρευσης της αθανασίας της ψυχής και της βαθιάς πίστης του προς τον Θεό, που τόσο συχνά αναφέρει στις επιστολές του. «Αλλά αφού είμεθα καλοί, γιατί να φοβούμεθα, αφού έχομε γεμάτους τους λύχνους μας, ως αι πέντε φρόνιμοι παρθένοι; Γιατί να φοβούμεθα το: Ιδού ο Νυμφίος Έρχεται εν τω μέσω της νυκτός;...»(8). Εμπνευσμένος και αρκετά ώριμος τώρα, από τις συνθετικές αναζητήσεις του, εναποθέτει με σιγουριά το χρωματικό του μείγμα της παλέτας του επάνω στον καμβά και ενορχηστρώνει σαν τον «θείο Μπετόβεν» (όπως το αποκαλεί) την σύνθεσή του.

Η επινοητικότητα του Γύζη είναι μοναδική, με την οποία μάλιστα μπόρεσε να αποδώσει τον άπειρο κόσμο των πνευμάτων που περιβάλλουν τον Νυμφίο Κριτή. Το αποτέλεσμα είναι πραγματικά εντυπωσιακό, αλλά και με θεολογικό βάθος.

Το θέμα αναπτύσσεται επάνω σε σκοτεινό φόντο, όπου κυριαρχούν οι διαβαθμίσεις του μαύρου χρώματος, και με ελεύθερες πινελιές μπλε χρώματος. Πιστός στην ευαγγελική περικοπή ο Γύζης, δεν θέλησε να κάνει καμία καινοτομία στο έργο του

«Ιδού ο Νυμφίος έρχεται εν τω μέσω της νυκτός». Κατά συνέπεια, η όλη σκηνή του θέματος εξελίσσεται σε έναν προ-κοσμικό χώρο, προγενέθλιο σκότος, σύμβολο του κοσμικού χάους, αλλά και αιτία της εμφάνισης κάθε γενεσιουργικής δύναμης.

Μέσα σ αυτό το απέραντο σκότος, η παρουσία του Νυμφίου «Εν Δόξη», υποβάλλει στον θεατή ιεροπρέπεια, δέος, αλλά και αίσθημα αυτοκριτικής. Οι βαθύτεροι λόγοι που οδήγησαν τον ζωγράφο να καταπιαστεί με αυτό το θέμα δεν στάθηκε δυνατόν να ανιχνευθούν επαρκώς ούτε και με την μελέτη των επιστολών του. Πιθανόν να αποτελούν κομμάτι από τον αθέατο μυστικό κόσμο του Γύζη.

Ο Νικόλαος Γύζης τελειώνει την καλλιτεχνική του σταδιοδρομία με αυτό το θρησκευτικό έργο, όπως άρχισε με ένα άλλο θρησκευτικό έργο, τον «Ιωσήφ στην φυλακή». Ένα θέμα παρμένο από τη Παλαιά Διαθήκη και τελειώνει με ένα θέμα που αναφέρεται στην Καινή Διαθήκη.

Βιβλιογραφία -Σημειώσεις

1 - Επιστολαί Νικόλαου Γύζη, Γεωργίου Δροσίνη - Λάμπρου Κορομηλά, 1953, σελ. 176.

2 - Επιστολαί Νικόλαου Γύζη, Γεωργίου Δροσίνη - Λάμπρου Κορομηλά, 1953, σελ. 179.

3 - Διονυσίου εκ Φουρνά, «Ερμηνεία των ζωγράφων του», σελ. 58.

4 - Διονυσίου εκ Φουρνά, «Ερμηνεία των Ζωγράφων», σελ. 169.

5 - Μ. Καλλιγάς, «Νικόλαος Γύζης», σελ. 180.

6 - Επιστολαί Νικόλαου Γύζη, Γεωργίου Δροσίνη - Λάμπρου Κορομηλά, 1953, σελ. 270.

7 - Διονυσίου εκ Φουρνά, «Ερμηνεία των ζωγράφων», σελ. 172, παρ. 3-7.

8 - Επιστολαί Νικόλαου Γύζη, Γεωργίου Δροσίνη - Λάμπρου Κορομηλά, 1953, σελ. 171.